

Princeps a jeho péče o „*incolumitas rei publicae*“

■ MARKÉTA MELOUNOVÁ
(Brno)

Abstract:

The Princeps and His Care for the „*Incolumitas Rei Publicae*“

The article focuses on juristic issues of the suppression of the Pisonian conspiracy against the Emperor Nero in A.D. 65. In the first part the legality of the investigation conducted by the Emperor's court is examined, while in the other part the article deals with Nero's propaganda after the condemnation of main conspirators. Nero did not present himself as a clement ruler in this case, he nevertheless strove to keep at least the impression of legality – he conducted trials where delators pressed charges, he permitted defence to most of the defendants, applied discretion in sentencing according to guilt etc. In constructing his image afterwards, Nero was very much concerned with presenting his conduct as rightful, as evidenced especially by his coinage.

key words: Principate, Pisonian Conspiracy, *vindex libertatis*, *maiestas*

klíčová slova: principát, Pisonovo spiknutí, *vindex libertatis*, *maiestas*

V případech politických procesů se velmi často setkáme se zjevnou snahou císařů (příp. senátu) přesvědčit veřejnost, že postižení jedinci byli odsouzeni spravedlivě a v zájmu státu. Zvláště císařové senátorskou historiografií hodnocení negativně jevíli začasťe úsilí dokázat před občany spravedlnost a legalitu svého počínání. Následující příspěvek se zaměří na právní aspekty potlačení Pisonova spiknutí proti císaři Neronovi v roce 65.

Spiknutí, v němž kulminovala nespokojenost zejména vyšších kruhů s Neronovou vládou, bylo namířeno proti císaři, jenž se až příliš odklonil od ideálu občanského principa. Nerona měl nahradit Gaius Calpurnius Piso, aristokrat ze starobylého rodu údajně disponující vysokými mravními kvalitami. Do spiknutí bylo podle pramenů zapojeno množství osob napříč společenským spektrem – senátoři, jezdci, vojáci i ženy; z účasti byly viněny významné postavy literárního života (básník M. Annaeus Lucanus, bývalý

Neronův vychovatel, filozof L. Annaeus Seneca Mladší). Pisonova neschopnost činu a zrada propuštěnce jednoho ze spiklenců ale nakonec veškeré naděje v převrat zmařily. Samotný Piso se neodvážil k čemukoliv ani v průběhu vyšetřování a raději skončil život sebevraždou, zanechav ke své hanbě závěť, v níž Neronovi pochleboval.¹

Studie si bude klást otázky ohledně legality císařova jednání se spiklenci během vyšetřování odhaleného spiknutí: Jak se s nimi zacházelo vzhledem k jejich společenskému postavení, jakých excesů se Nero po právní stránce dopouštěl a zejména jakým způsobem následně prezentoval své jednání před širší veřejností, tedy jakou „image“ si vytvářel. První část se bude věnovat vyšetřování spiknutí, druhá část se soustředí na Neronovu prezentaci potlačení spiknutí a její místo v kontextu principátu. Výchozím pramenem bude nejpodrobnější dostupný zdroj, Tacitovy *Letopisy*.

Princeps a spiknutí

Mezi vlastnosti ideálního principa, jak si jej představoval Dión Kassios ve svých *Dějínách* z 1. pol. 3. st. po Kr., patřilo uvážlivé trestání. Dobrý princeps trestá jen takové projevy opozice, které ohrožují stát. V 52. kn. radí Diónův Maecenas Octavianovi, váhajícímu nad novým uspořádáním státu po skončení občanské války, aby princeps nenaslouchal žalobám týkajícím se urážlivých řečí ani je neprojednával, neboť by tak připouštěl, že je možné narušit jeho posvátnou nedotknutelnost. Vždyť se ani nejedná o trestné činy, které by přímo vyplývaly ze zákona. Naopak spiklenci mají být souzeni; jen správci provincií, kteří se vzbouří s pomocí armády, na soud nemají právo – samotný čin z nich totiž učinil nepřátele státu. Podle Dióna je hlavním důvodem, proč by princeps měl přenechat soudy se spiklenci režii senátu a sám pouze vynášet tresty, právě nutnost přesvědčit všechny o vině žalovaných² – kdyby byl sám žalobcem i soudcem, nevěřilo by se mu.

Poněkud jiný názor o spiknutí proti císaři přednáší Seneca Mladší v díle *De clementia*. Seneca doporučuje mladému Neronovi k následování příklad Augusta, který velkodušně odpustil spiklenci Cn. Corneliu Cinnovi Magnovi,³ ačkoliv jeho vina byla na základě svědectví jasná. Senekovu radu je

¹ Tac. *ann.* XV 59.

² Ἦνα καὶ πιστευθῆ τὸ ἀδίκημα. Χαλεπώτατα γὰρ οἱ πολλοὶ πείθονται ὅτι τις ἄοπλος ὢν ἐπιβουλεύει τῷ ὀπλισμένῳ (CASS. DIO LII 31,9n.).

³ SEN. *clem.* I 9 (předpokládané datum spiknutí mezi r. 16 a 13 př. Kr.); CASS. DIO LV 14-21 (u r. 4 po Kr.). Spiknutí bývá považováno za fikci: RAAFLAUB – SAMONS II 1990, s. 427n.; CASSIO DIONE – ROHR VIO 1998, s. 422n.

třeba vidět v kontextu funkce díla a politické situace v době jeho vzniku (k. r. 55/zač. r. 56),⁴ tedy na začátku Neronovy vlády. Seneca nezastírá, že Augustova *clementia* následovala až po konsolidaci mocenského postavení, po *crudelitas* Octavianově, a snaží se proto Nerona od takového začátku vlády odradit. *Clementia*, kterou Neronovi představuje, však v obecné rovině s trestáním také počítá. Musí se jednat o trest úměrný vině, s ohledem na okolnosti i osobu pachatele; zjevnému viníkovi se trest nesmí odpouštět, je-li zasloužený.⁵

Wyšetřování Pisonova spiknutí

Nero se v případě Pisonova spiknutí s ohledem na závažnost situace rozhodl nenásledovat Senekovu radu a viníkům hromadně neodpustil. Nedostal ani Diónovu ideálu a nepřenechal vyšetřování senátu. Jeho nekompromisní postup vůči spiklencům skutečným i potenciálním, jež mu diktovaly obavy o vlastní život, byl pak odsuzován jako *crudelitas*, negativní protějšek *clementia*. Výstižné je podání Aurelia Victora, jež potlačení spiknutí shrnul do jedné věty spolu s Neronovými excesy: Nero, jež už dřív pošlapal veškeré právo lidské i božské matkovraždou a stále víc krutě řádl v řadách nobilů, nechal po prozrazení spiklence povraždit (*caedere*) a poté zapálil Řím.⁶

Situace však nebyla tak jednotvárná. Trestání v podstatě odpovídalo zvyklostem politických procesů, císař zachovával jisté odstupňování trestů podle viny. Tacitus nezamlčuje, že některým usvědčeným spiklencům bylo odpuštěno (což si nechal až na konec svého dramatického líčení). Milost si zasloužili na prvním místě ti, kdo podali nejdůležitější svědectví pro císařův život: Tacitus jmenuje jezdce Antonia Natala – udal Seneku a Pisona – a Cervaria Procula, jež zase udal hlavního spiklence mezi vojáky, *praefekta praetorio* Faenia Rufa. Omilostnění byli i někteří vojáci, kteří patřili k okruhu spiklenců: u Tacita jsou jmenováni praetorianští tribuni Gavius Silvanus (prostředník mezi Neronem a Senekou) a Staius Proximus,⁷ kteří přesto spáchali se-

⁴ DOWLING 2009, s. 196.

⁵ *Clementia ... ex aequo et bono iudicat (clem. II 7,3); venia est poenae merita remissio (clem. II 7,1).*

⁶ AUR. VICT. *Caes. 5,13n: Igitur cum omne ius fasque parricidio trivisset ac magis magisque in optimos saeviretur, coniuravere plures varia sane tempestate ad liberandam rempublicam. Quis proditis caesisque immanior urbem incendio, plebem feris vulgo missis, senatum pari morte tollere decreverat, nova sede regno quaesita.*

⁷ PIR² S 882.

bevraždu (u vědomí viny). Nero také nařídil zabránit sebevraždě Senekovy manželky Pauliny, protože podle něho vinna nebyla.⁸ Ty, kdo asi neměli přímý podíl na spiknutí, ale vědělo se, že patří k opozici, stihly lehčí tresty: degradace (praetorianští tribuni) a exil podle *lex Iulia maiestatis* (z Neronova pohledu šlo o osoby oprávněně podezřelé z nenávisti k císaři: Rufius Crispinus jako bývalý manžel Neronovy druhé manželky Poppaey Sabiny, stoik Músónios,⁹ rétor a učitel satirika Persia Verginius Flavus a osoby odjinud neznámé).¹⁰ Nero nepřál udavačství za každou cenu: lehčí tresty udělil i těm, kdo byli udáni strachem diktovanými výpověďmi prvních obžalovaných, jezdce Claudia Seneciona, senátora Afrania Quintiana a básníka Lucana (jeho matka byla údajně při rozdělení trestů přehlédnuta úplně; je samotné jako viníky odsoudil k smrti).

To, že odsoudil do vyhnanství a následně nechal zavraždit děti (*liberi*) spiklenců,¹¹ by se spíše mohlo označit za důslednost než bezpráví (tuto informaci navíc najdeme jen u Suetonia). Ze srovnání víme, že dodatečné popravy ve vyhnanství patřily k vládě špatných císařů;¹² prameny bývají hodnoceny jako vraždy, jakkoliv se císařové mohli teoreticky zaštitit tím, že se jednalo o osoby již odsouzené za protistátní činnost, tedy o usvědčené nepřátele státu.¹³

Ke sporným krokům můžeme počítat rozsudky *in absentia*¹⁴ a teoreticky i to, že obvinění byli přiváděni spoutaní:¹⁵ Římský občan, jak známo, nesměl být bez provokace podroben fyzickému násilí z koerční moci úředníka, což

⁸ TAC. *ann.* XV 64,1. Podle Dióna si někteří lidé svůj život koupili od úplatného praetoriánského praefekta Ofonia Tigellina (CASS. DIO LXII 28,4).

⁹ PHILOSTR. *Ap.* VII 16; CASS. DIO LXII 27,4; CASSIO DIONE – GALIMBERTI 1998, s. 504n.

¹⁰ Cluvidienus Quietus, Iulius Agrippa, Blitius Catulinus, Petronius Priscus, Iulius Altinus (TAC. *ann.* XV 71).

¹¹ SUET. *Nero* 36. Item ibidem o Viniciově spiknutí.

¹² Viz procesy v senátu po Seianově pádu (SUET. *Tib.* 61,2), poprava synů *pr. praetorio* Sex. Tigidia Perenna za Commoda (HERODIAN. I 9,6; jen jeden syn: HERODIAN. I 9,8nn., HIST. AUG. *Comm.* 6,4). Srov. *Dig.* XLVIII 4,11 (nebo ještě výrazněji tzv. *lex Quisquis*, *Cod. Iust.* IX 8,5 a *Cod. Theod.* IX 14,3) o finančních postizích pro *crimen maiestatis*, dopadajících na potomky.

¹³ K dodatečným popravám ve vyhnanství STINI 2011, s. 155-184. Je jasné, že se někdy mohlo jednat o tendenčně vyloženou přirozenou/náhodnou smrt.

¹⁴ Konzul M. Iulius Vestinus Atticus (TAC. *ann.* XV 69). Zvláštní místo zaujímá „proces na dálku“ se Senekou – praetoriánský tribun přinesl Senekovi Neronova ob-

platilo ještě za principátu.¹⁶ Koerciční prostředky na druhou stranu bylo možné použít v případě senátního soudu, pokud se obviněný nedostavil na předvolání.¹⁷

Situace po prvních udáních připomínala výjimečný stav, Nero se choval, jako by mělo dojít k ozbrojené vzpouře: znásobil osobní stráž (*multiplicatis excubiis semet saepsisset*), povolal pěší i jezdecké oddíly vojska, k nimž připojil svou germánskou stráž.¹⁸ Vojáci operovali nejen po celém Římě, kde pronikali i do soukromých domů, ale také na venkově a v nejbližších obcích; obsazena byla strategická místa – hradby, přístup od moře a po řece (*incesso etiam mari et amne*); občané tak byli hlídáni jako ve vězení (*in custodia*). Nero zde jasně vystupuje v rámci svých vojenských pravomocí, občany, kteří se spikli proti jeho osobě, prezentuje jako prokázané nepřátele celého státu.¹⁹ Je příznačné, že jezdec Natalis a senátor Scaevinus byli spoutáni teprve poté, co se v podstatě usvědčili odporujícími si výpověďmi.²⁰ Scaevina už k Neronovi přivedli jako nebezpečnou osobu vojáci, stejně jako činili nejspíš i v případě dalších;²¹ vojáci asistovali u sebevraždy Senekovy (a nejspíš i dalších) a především Vestinovy, u něž panovalo reálné nebezpečí, že se

vinění a císaři Senekova slova na obhajobu – Seneca tak z Neronova hlediska dostal prostor na obhajobu (TAC. *ann.* XV 60n.). Vyhnanství udělené v nepřítomnosti stihlo osoby, které měly ke spiknutí blízko: Cadicii, manželku popraveného senátora Scaevina, a Senekova přítele Caesennia Maxima (TAC. *ann.* XV 71). *In absentia* je legální odsoudit od doby Traianovy osoby protivící se úřední moci (*contumaces*; Dig. XLVIII 19,5pr.). Viz BONANDINI 2014, s. 79-103.

¹⁵ Podle SUET. *Nero* 36,2 také vypovídali spoutaní (*coniurati e vinculis triplicium catenarum dixere causam*).

¹⁶ ULP. in Dig. XLVIII 8,6,7: *lege Iulia de vi publica tenetur, qui, cum potestatem imperiumve haberet, civem Romanum adversus provocationem necaverit verberaverit iusseritve quid fieri aut quid in collum iniecerit, ut torqueatur*. Mezi koerciční prostředky patřilo i vsazení do pout (RIVIÈRE 2004, s. 116n.; GIUFFRÈ 1991, s. 23).

¹⁷ SANTALUCIA 1989, s. 109.

¹⁸ Germáni (*Germani corporis custodes*) sloužili v císařském paláci jako pěšáci, v poli jako jezdci, byli organizováni do dekurií. Členové stráže nezískávali římské občanství. Jejich konec přišel nejspíš s nástupem Flaviovců jako následek jejich účasti ve vzpouře Batařů (RANKOV 1995, s. 11n.).

¹⁹ Srov. ULP. in Dig. XLVIII 4,11: *Plane non quisque legis Iuliae maiestatis reus est, in eadem condicione est, sed qui perduellionis reus est, hostili animo adversus rem publicam vel principem animatus*.

²⁰ TAC. *ann.* XV 56,1.

²¹ *Continua hinc et vincita agmina trahi* (TAC. *ann.* XV 58).

Neronovi vzepře silou: Tacitus jej uvádí jako jediného skutečně nevinného, kdo se spiknutí nezúčastnil a byl odsouzen jako císaři protivný bez možnosti obhajoby, *non crimine, non accusatore existente*,²² a zároveň naznačuje, že se Nero choval, jako by jednal se vzbouřeným vojenským velitelem: *iubetque praevenire conatus consulis, occupare velut arcem eius, opprimere delectam iuventutem*. Podotýká také, že císař měl jisté důvody k nenávisti,²³ je proto zvláštní, že se uchýlil k použití vojenské moci a nesehnal si aspoň nastrčeného žalobce.²⁴ Vestinův případ a také odsouzení a poprava designovaného konzula (na popravišti otroků!) je vůbec velmi zajímavý z hlediska císařských pravomocí. Konzul stejně jako císař vlastnil *imperium* a byl také zástupcem státu; za republiky bylo navíc nemožné žalovat úředníka od jeho zvolení do funkce. Nero tu tedy dal najevo nadřazenost svého *imperia* (*imperium maius*).²⁵

Je třeba podotknout, že císař byl nejvyšším velitelem vojska, vlastnil *imperium proconsulare*, k němuž patřila zde podstatná výhoda, a to, že není omezeno poměrem.²⁶ Otázka, zda tedy císař počínaje Augustem směl legálně využívat vojenskou pravomoc vůči civilistům (tj. odsouzení k fyzickým trestům včetně hrdelního bez provokace), je sporná; za Pisonova spiknutí

²² TAC. *ann.* XV 69,1.

²³ Tacitus zmiňuje jako motiv Vestinovy vtipy na Neronův účet a manželství s císařovou milenkou.

²⁴ BAUMAN 1974, s. 147n.

²⁵ Případ obvinění úředníka ve funkci má za císařství do určité míry precedenty. Vezmeme-li jen příklady z Tacita: r. 21 žalován v senátu z *maiestas* praetor Magius Caecilianus (TAC. *ann.* III 37,1; žalobce potrestán za křivou žalobu); r. 24 opět praetor, Plautius Lateranus, žalován u císaře z vraždy manželky: případ, předaný senátu, následně získal politické konotace (TAC. *ann.* IV 22); r. 55 žalován *praefectus praetorio* Burrus z *maiestas* (u kvěstie/u císaře?; TAC. *ann.* XIII 23; žalobce potrestán, Burrus hlasoval se soudci o vlastní vině a trestu); r. 62 žalován v senátu praetor Antistius Sosianus (TAC. *ann.* XIV 48n; odsouzen do exilu).

²⁶ Od r. 23 př. Kr. (CASS. DIO LIII 32,5). Nero získal prokonzulské *imperium* pro záležitosti mimo Město již za svého adoptivního otce Claudia (r. 51; TAC. *ann.* XII 41), po Claudiově smrti mu byly přidány ostatní „běžné“ císařské pravomoci včetně „vylepšení“ *imperia*, jak bylo učiněno už v případě Augusta a jeho nástupců (BRUNT 1977, s. 99). Roku 66, po korunovaci arménského krále Tiridata v Římě, Nero jako první princeps po Augustovi přijal titul *imperator*, jenž se pak postupně stal pevnou součástí císařské titulatury (Suet. *Nero* 13,2; BRUNT 1977, s. 100; BÖNISCH-MEYER – WITSCHERL 2014, s. 104n.).

každopádně o odvoláních nevíme.²⁷ V našem případě jen na okraj uvedme, že císař kromě imperia disponoval i tribunskou mocí, jež měla být, budeme-li věřit Diónovi, také neomezená provokací (měl právo kohokoliv za jakoukoliv urážku ἄκριτον ... ἀπολλύναι – popravit bez soudu).²⁸

Co nejvíce napomáhalo Neronovi udržet si vzezření spravedlivého principa, je fakt, že mezi ona principům běžně udělovaná práva – *cuncta principibus solita*,²⁹ jež známe konkrétně jen díky *lex de imperio*, vydané pro Vespasiana v prosinci r. 69, patřilo snad od nástupu Gaia Caliguly³⁰ právo činit cokoliv, co bude ku prospěchu státu.³¹ Nero si byl dobře vědom toho, jak velkými pravomocemi servilní občané principy zahrnují, když prý prohlásil, že žádný císař dosud nevěděl, co je mu dovoleno.³² Nezapomínal nicméně, že i citovaný článek *lex de imperio* dovoluje principovi činit cokoliv, jen když je to chápáno jako jednání v zájmu státu, a že tedy musí dokázat své jednání ospravedlnit. Nero nepopravoval udávané osoby zcela bez soudu (jak Dión doporučoval pro vzbouřené velitele vojsk, u nichž byla vina všem zřejmá) a nesnažil se přesvědčit, že spiklenci byli přistiženi přímo při činu.³³ Jeho strach však zacházel někdy příliš daleko a za usvědčující důkazy byly při vyšetřování považovány i náhodné projevy, které mohly být vyloženy jako příznivé vůči spiklencům.³⁴

²⁷ To je v souladu s předpokladem, že od senátního ani císařského soudu nebylo možné provokaci použít. JONES (1972, s. 93n.) předpokládá, že konzulové i císař museli zákonně získat právo vykonávat soudní moc kvéstií (*iudicii publici exercitio*), od nichž se k lidu odvolat nedalo. K *ius gladii*, provokací a apelaci za principátu NOE' 1994, s. 124n.; LIEBS 1981, s. 217-223; ERMANN 2001, s. 365-377; SANTALUCIA 1989, s. 102-105; FANIZZA 1999, s. 9-60. K imperiu a jeho mimořádnému používání *intra pomerium* DROGULA 2007, s. 447nn.; VITTINGHOFF 1936, s. 10.

²⁸ CASS. DIO LIII 17,9. BAUMAN 1970, s. 217.

²⁹ TAC. *hist.* IV 3,3.

³⁰ Alespoň tak se domnívá BRUNT 1977, s. 109.

³¹ *Utique quaecunque ex usu reipublicae maiestate divinarum hum[an]arum publicarum privatarumque rerum esse censebit, ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug., Tiberioque Iulio Caesari Aug., Tiberioque Claudio Caesari Aug. Germanico fuit (Lex de imperio Vespasiani, čl. 6 – ILS 244).*

³² SUET. *Nero* 37,3. Už Gaius před ním údajně poznamenal: „*Memento ... omnia mihi et (in) omnis licere*“ (SUET. *Cal.* 29,1).

³³ Ačkoliv zrádný propuštěnec Milichus údajně přinesl spolu s udáním i dýku spiklenců (TAC. *ann.* XV 55,1).

³⁴ [*Non stud]ia tantum erga coniuratos, sed fortuitus sermo et subiti occusus, si convivium, si spectaculum simul inissent, pro crimine accipi* (TAC. *ann.* XV 58; CASS. DIO LII 24,3).

Z Tacitových poznámek vyplývá, že vlastní spiknutí, které popisuje v 15. knize, bylo vyšetřováno císařovým soudem, jenž zasedal (snad celou dobu) v Serviliových zahradách (*horti Serviliani*).³⁵ Naopak na udáních a popravách (sebevražďách), popisovaných v 16. knize, která se spiknutím také v mnoha případech souvisela, už měl senát svůj podíl.³⁶

Neronův soud zasedal podle všeho tak, jak bylo zvykem pro císařskou kognici (*cognitio extraordinaria*), rozvíjející se od počátku principátu:³⁷ císař mohl podle své vůle přijímat udání a zahájit řízení, které nebylo vázáno žádnými procesními pravidly (na rozdíl od jednání u zákony zřízených ordinárních kvéstií nebo senátního soudu, který se řídil pravidly jednání v senátu). Císař si mohl zvolit místo jednání, nebyl povinen se s někým radit stran rozsudku; využívání poradního orgánu (*consilium*) ale bylo odznakem spravedlivého a dobrého principa, ať už v této funkci fungoval senát,³⁸ nebo šlo o císařem zvolené přátele z nejbližšího okruhu (*cohors primae admissionis*). Nero vyšetřoval spolu s praefektem Tigellinem a zpočátku i Rufem,³⁹ mezi rádci měla být manželka Poppaea⁴⁰ (což už se podobalo kritizovaným Claudiovým soudům v císařském paláci, u nichž asistovala manželka Messalina

³⁵ Nacházely se asi na jihu Říma u Tiberu, na cestě do Ostie (mezi via Ardeatina a via Ostiensis?), ale lokalizace je sporná; zmiňuje je vedle Tacita i Suetonius (SUET. *Nero* 47) a Plinius Starší (PLIN. *nat.* XXXVI 23; 25; 36; NIBBY 1835; PLATNER 1929, s. 272). Po zbabělých udáních Lucana, Seneciona a Quintiana, které Nerona přiměly k zavedení nejvyšších bezpečnostních opatření, byly přivlékány zástupy spoutaných, které pak ležely u vrat zahrad (TAC. *ann.* XV 58); obvinění padali Neronovi k nohám (TAC. *ann.* XV 71,1). Tacitus také podotýká, že poté, co Nero vše vykonal (*quibus perpetratis*), promluvil k vojsku a teprve potom svolal senát.

³⁶ ROGERS (1952, s. 294nn.) počítá k procesům kolem spiknutí i pozdější případ známého stoického „buřiče“ Thrasey Paeta, jež do vyprávění o spiknutí připlétl i Dión.

³⁷ Samostatné císařské soudnictví v první instanci začíná až po Augustovi, ten z vlastní moci nejspíš ještě nesoudil (BLEICKEN 1962, s. 76). Podíl císaře na trestním soudnictví se zvyšuje postupně, nejvýrazněji od Gaia Caliguly, jenž se snaží učinit císařský soud pravidelným, a po něm od Claudia (BAUMAN 1996, s. 65).

³⁸ HAMMOND 1933, s. 180. Císařské a senátní soudnictví bylo úzce propojeno, o samostatném senátním soudnictví můžeme proto mluvit s jistými výhradami, neboť císař byl oprávněn do něj výrazně zasahovat (byl principem senátu, vlastní tribunskou moc, zastával občas konzulát; BLEICKEN 1962, s. 60).

³⁹ Tac. *ann.* XV 58. Rufus jako *inquisitor* v Tac. *ann.* XV 66,1.

⁴⁰ Tac. *ann.* XV 61.

či Agrippina).⁴¹ Praetorianští praefekti se účastnili soudů z pozice nejvyšších představitelů císařské administrativy přítomných v Římě. Až do císaře Hadriana neexistovala pravidla, jak by mělo císařské *consilium* vypadat.⁴² *Praefectus praetorio* v této době ještě nedisponoval samostatnou soudní mocí, Neronova vláda však představuje již jakési přechodné období.⁴³

Ač se to někdy nereфлекtuje,⁴⁴ Nero nejspíš nepoužíval u výsledku občanů mučení na rozdíl od jiných císařů, k nimž existují méně i více průkazné zmínky v pramenech.⁴⁵ Senátor Quintianus a jezdec Senecio poskytli rozsáhlá svědectví až po delším zamlčování,⁴⁶ Tacitus však podotýká, že na rozdíl od propuštěnky Epicharis, která nikoho nevyzradila i přes hrozné týrání,⁴⁷ u nich zůstalo u pohrůzek.⁴⁸

Právně přípustná pro občany byla i forma poprav (stětí).⁴⁹ V případě urozených Nero vesměs projevil úctu k jejich důstojnosti tím, že jim dovolil se-

⁴¹ Claudius soudy za zavřenými dveřmi v rodinném kruhu porušoval pravidla transparentního soudnictví (viz proces s Valeriem Asiatickem, jenž byl vyslýchán císařem v paláci za přítomnosti Messaliny a žalobce; Tac. *ann.* XI 1nn.). Ke Caligulovi BAUMAN 1996, s. 69n.

⁴² BLEICKEN 1962, s. 80n; *consiliarius* jako řádný, placený úředník je doložen od Marka Aurelia (ECK 2007, s. 204).

⁴³ Samostatná soudní moc praefektů se datuje nejdříve do vlády Traianovy, spíše však začíná za Hadriana (JONES 1972, s. 98; BAUMAN 1996, s. 185 a s. 106-110).

⁴⁴ GARNSEY 1970, s. 145.

⁴⁵ Gaius (CASS. DIO LIX 25,5^b), Claudius (TAC. *ann.* XI 22,1: jezdec-spiklenec s dýkou v houfu zdravícím po ránu císaře, a Suet. *Claud.* 34,1: mučení otcovrahů; vzhledem k tomu, že se císař situoval jednak svým vystupováním, jednak udělováním titulem do pozice otce vlasti, považuje vcelku oprávněně BAUMAN [1996, s. 72] žaloby z „otcovražd“ za náhradní prostředek, používaný místo nepopulárních žalob z *maiestas*), Domitianus (Suet. *Dom.* 10,5: krutost vůči nepřátelům z občanských válek) nebo Caracalla (CASS. DIO LXXVII 11,7), Maximinus Thrax (HERODIAN. 7,3,3n.). Pověsti o Tiberiově mučení v ústraní na Capreách se zakládaly spíše na místních legendách než na pravdě (Suet. *Tib.* 62,1n.; Suetonio – Ramondetti 2008, s. 745; Gasco 1984, s. 535nn.).

⁴⁶ *Diu abnuere* (Tac. *ann.* XV 56,4).

⁴⁷ Tac. *ann.* XV 57,1.

⁴⁸ Totéž platí o Lucanovi. *Et tormentorum aspectum ac minas non tulere* (Tac. *ann.* XV 56,1). *Cum ingenui et viri et equites Romani senatoresque intacti tormentis carissima suorum quisque pignorum proderent* (Tac. *ann.* XV 57,2). Problematice byl věnován také článek Melounová 2013.

⁴⁹ Nejpozději od Nerona byl nástrojem meč, který nahradil sekeru (Cantarella 1991, s. 166). Tacitus nástroj nezmiňuje.

bevraždu (*liberum mortis arbitrium*),⁵⁰ a ušetřil je tak potupy veřejné popravy (až na designovaného konzula Plautia Laterana).⁵¹

Prezentace spiknutí na veřejnosti – Nero jako spravedlivý princeps

Nerova propaganda v souvislosti s potlačením spiknutí vykazuje shodné rysy s chováním jiných císařů v podobných situacích. Nero potlačením spiknutí představoval jako vítězství nad nepřáteli Říma: po skončení vlastního vyšetřování odměnil praetoriany a vojsko a svolal senát, *quasi gesta belli expositurus*,⁵² přičemž třem zasloužilým osobám udělil triumfální odznaky (mj. budoucímu císaři Nervovi).⁵³ Tacitus jízlivě poznamenává, že zatímco se plnilo město mrtvými, Kapitol oběťmi, kolem císaře bylo vidět projevy vděku za záchranu státu: lidé, jejichž příbuzní byli popraveni, vzdávali díky bohům, věnčili vavřínem své domy a líbali císaři ruku.⁵⁴

Nero se snažil všemi prostředky dát najevo naprostou oprávněnost svého počínání i poprav před celou veřejností, dokazoval, že svým jednáním zachránil stát: prosté vojáky odměnil mimořádným platem, lidu udělil zdarma obilí.⁵⁵ Po svém vystoupení v senátu vydal pro lid edikt a zveřejnil udání i doznání obviněných.⁵⁶ Něco podobného ostatně učinil už Caligula po spiknutí r. 39, když zveřejnil (nekalými prostředky získané) dopisy spiklenců.⁵⁷

Senát císaře podpořil odhlasováním darů a díky bohům, a zvláště Slunci, neboť posvítilo na úmysly spiklenců, a také mu byl zasvěcen Velký cirkus, kde mělo dojít k vraždě císaře.⁵⁸

Nero vystupoval jako starostlivý otec vlasti, jehož nepřátelé jsou nepřáteli všech občanů. Důležitá je proto Tacitova zmínka o tom, jak Salienus Clemens v senátu slovně napadl Senekova bratra L. Iunia Galliona Annaeana

⁵⁰ Projev císařské *humanitas* (BAUMAN 1996, s. 74).

⁵¹ TAC. *ann.* XV 60,1.

⁵² TAC. *ann.* XV 72,1.

⁵³ K jeho nelichotivé roli ve spiknutí např. RUDICH 1993, s. 129.

⁵⁴ TAC. *ann.* XV 71,1.

⁵⁵ Také CASS. DIO LXII 27,4.

⁵⁶ TAC. *ann.* XV 73,1.

⁵⁷ SUET. *Cal.* 24. Viz i CASS. DIO LIX 18,2 (Gaius nechával po údajném obnovení *crimen maiestatis* zveřejňovat jména těch, které sám odsoudil, jak se to běžně činilo v případě rozhodnutí senátu). Ke spiknutí BARRETT 1992, s. 148-179. Naopak Domitianus údajně zakazoval vnášet jména popravených do úředních záznamů, protože se hrozil jejich množství (CASS. DIO LXVII 11,3).

⁵⁸ TAC. *ann.* XV 74,1.

a spílal mu do nepřátel a otcovrahů (*hostem et parricidam vocans*).⁵⁹ Od r. 64/65 se na mincích začíná pravidelně vyskytovat titul *Pater patriae*, který Nero při svém nástupu r. 54 odmítl s ohledem na své mládí, ale přijal jej později, jak svědčí sporadické výskyty na mincích od r. 55/56.⁶⁰

Císařská propaganda bývala konstruována v kontrastu s proklamacemi spiklenců. Proti svobodě a spásě státu, kterými se oháněli spiklenci, stavěl císař „svou“ svobodu, která znamenala obnovení císařské vlády a s ní stability státu (proti ní stála *dominatio* protivníků).

Rétorice představující císaře jako ochránce svobody – *vindex libertatis* – se již dostalo zasloužené pozornosti,⁶¹ neodpustím si však na tomto místě alespoň několik poznámek. V úvodu svých *Res gestae* se Augustus chlubí, že vítězstvím v občanské válce osvobodil stát z otroctví: *rem publicam a dominatione factionis oppressam in libertatem vindicavi*.⁶² *Vindicare in libertatem* se nazýval proces právoplatného propuštění otroka na svobodu, jehož se vedle pána – *dominus* – a otroka účastnil ještě další občan – *vindex (adsertor) libertatis*, jenž před úředníkem prohlásil otroka svobodným pomocí hůlky (*vindicta*).⁶³ Titul *libertatis p(opuli) R(omani) vindex* se objevuje na stříbrné tetradrachmě z Efesu z r. 28 př. Kr.⁶⁴ a zajisté odkazuje na Octavianovy kro-

⁵⁹ TAC. *ann.* XV 73.

⁶⁰ BRUNT 1977, s. 98. Suet. *Nero* 8, *SEN. clem.* I 14,2.

⁶¹ WALSER 1955, s. 353-367; podrobně STYLOW 1972.

⁶² *R. Gest. div. Aug.* 1,1. CANFORA (2009, s. 13nn.) vyjadřuje přesvědčivý názor, že pasáž je možné interpretovat dvojím způsobem: jako potlačení *factio Antonii* anebo strany Caesarových vrahů, tedy „republikánů“, zastánců senátu, což ale vzhledem k Octavianově vychytralé politice r. 43 př. Kr., kdy sám těžil z toho, že se postavil na stranu z větší části proticaesarovského senátu, nemohl říci přímo. K Caesarově rétorice v *Zápiscích o válce občanské* jako možné inspiraci viz tamtéž. Řecká verze je jednoznačná: τὰ κοινὰ πράγματα [ἐκ τῆς] τ[ὴ]ν συνο[μοσ]μένων δουλίας [ἡλευ]θέρωσα (zvýraznění autorka).

⁶³ KRÁL 1921, s. 37.

⁶⁴ Na reverzu je legenda *pax*. WALSER 1955, s. 353; RIC I, s. 60; RIC I rev.ed., s. 79. Císař jako *vindex libertatis* se objevuje ještě i za dominátu, v nápisu Constantina I. a Licinia z Adamclisi (CIL III Suppl. 13734 = ILS 8938; r. 315-před r. 317; *Romanae securitatis libertatisq(ue) vindicibus*), upomínajícím na obnovení Traianova pomníku vítězství nad Dáky: *securitas* zde už neodkazuje na obnovení občanského pořádku ve státě, ale na zajištění hranic proti barbarům (WALSER, s. 364-6. Interpretace nejen v zahraničněpolitickém smyslu STYLOW 1972, s. 82n.). Nesmírně zajímavý je pak výskyt titulu na oslavném nápisu věnovaném římským senátem a lidem *magistru utriusque militiae* a patricijovi Aëtiovi (nalezen v Římě r. 1937, CIL

ky, které vedly k ustavení principátu (osvobození Říma od *dominatio factionis* a zrušení akt triumvirů).⁶⁵ Nero se svým důrazem na osvobození státu od nepřátel potlačením Pisonova spiknutí vrací k této Augustově rétorice, stejně jako se jím inspiruje při tvorbě svého politického programu.⁶⁶

Co se týče dalších paralel mezi rétorikou spiklenců a císaře, od Tacita víme, že senátor Flavius Scaevinus si údajně vzal dýku z chrámu bohyně *Salus*⁶⁷ – Nero jí rovněž po potlačení spiknutí zaslíbil chrám.⁶⁸ V souvislosti s mincemi, které vydával Nero po spiknutí, nemůžeme zapomenout na Seneku, jenž prý při umírání v lázni kropil okolostojící vodou a říkal, že koná úlitbu Jovu Osvoboditeli.⁶⁹ Mezi aurey a denáry, raženými v Římě od r. 65, se objevuje jednak typ s bohyň *Salus*, jednak s *Iovem Custodem*, který se vyskytuje i na mincích časově souvisejících se spiknutím Viniciovým (65-67, spiknutí r. 66). S Pisonovým spiknutím je dáována do souvislosti i ražba *Concordia Augusta* z l. 64-65, reflektující svornost občanů a vzájemné smíření⁷⁰ (srov. níže svornost občanů a císařské rodiny po smrti Cn. Pisona za Tiberia). V literatuře se uvádí v souvislosti s potlačením spiknutí i ražba s legendou *Iuppiter Liberator*,⁷¹ RIC (v revidovaném vydání) je k ní ovšem skeptický, neboť se jedná o dva nedatované aurey, jež by mohly být pozdějšími padělký inspirovanými Tacitovými *Letopisy*.⁷²

Vděčným pramenem propagandy jsou vedle mincí také *Acta fratrum Arvalium*, zápisy o obětech dvanáctičlenného kněžského kolegia, jichž se často účastnil císař a významní senátoři. *Acta* uvádějí k r. 66 slavnostní oběti na Kapitolu *ob detecta nefariorum consilia*.⁷³ Už z dřívější doby (r. 39) se od-

VI 41389: *delatorum ut hostium inimicissimo, vindici libertatis, pudoris ultori*), jenž byl Rolandem Delmairé interpretován jako důkaz Aëtiových zásluh o zveřejnění Theodosiova kodexu a novel v západní části říše: nový kodex občanům zaručoval ochranu před zvlášť udavačů a nespravedlností soudců; ti, kdo se starali o jeho publikaci, se tak stávali garanty občanské svobody (DELMAIRE 2008, s. 293).

⁶⁵ CASS. DIO LIII 2,5.

⁶⁶ K tomu HUSS 1978, s. 133nn.

⁶⁷ Anebo Fortuny ve Ferentinu (TAC. *ann.* XV 53).

⁶⁸ Dotyčná pasáž, TAC. *ann.* XV 74, je bohužel porušená.

⁶⁹ *Iovi Liberatori* (TAC. *ann.* XV 64). Srov. smrt Thrasey Paeta a jeho „úlitbu“ krví: TAC. *ann.* XVI 35, CASS. DIO LXII 26,4.

⁷⁰ Může souviset i s obnovou Říma po požáru r. 64 (RIC I rev.ed., s. 145-147).

⁷¹ HUSS (1978, s. 138) uvádí u spiknutí pouze tuto ražbu.

⁷² RIC I rev.ed., s. 154. Bronzové Neronovy mince s legendou *Securitas Augusti* viz RIC I rev.ed., s. 157nn. (RIC I, s. 164nn.).

⁷³ Ed. G. HENZEN, Berolini 1874, s. LXXXI.

stud dozvídáme o obětech na Kapitolu, které nařídil senát *ob detecta nefaria consilia*, tentokrát ze strany Lentula Gaetulika vůči císaři Caligulovi.⁷⁴

Cassius Dio popisuje podobné díky bohům, konané po popravě *praefekta praetorio* L. Aelia Seiana (r. 31), když byla zachráněna Tiberiova vláda. Senát, jenž se podle Dióna choval, jako by šlo o vysvobození z tyranie, rozhodl o postavení sochy Svobody na foru,⁷⁵ všichni úředníci a kněží měli konat slavnost, den Seianovy smrti se stal svátkem. Tiberiovi byl nabídnut mj. titul Otce vlasti, jež odmítl.⁷⁶ Nápis z Interamny v Umbrii⁷⁷ z r. 32 je věnován „ustavičnému císařskému zdraví a obecné svobodě římského lidu“ (*saluti perpetuae Augustae libertatique publicae populi Romani*) a také císařově prozřetelnosti (*providentiae Ti. Caesaris Augusti*), Seianus je označen za nejzlobnějšího nepřítele římského lidu (*sublato hoste perniciosissimo p. R.*).⁷⁸ Nápis z Brundisia⁷⁹ je věnován Tiberiovi jako zachovateli vlasti, díky němuž byla obnovena obecná svoboda a radost.⁸⁰

Dión tvrdí, že se v případě oslav Seianova pádu jednalo o přehnané a nové pocty,⁸¹ o novotu však rozhodně nešlo. Poprvé jsou oficiálně nařízené výrazy vděku⁸² doloženy z r. 40 př. Kr. (ἰερομεηρία) po popravě Salvidiena Rufa, jenž byl Octavianem obviněn v senátu ze spiknutí a popraven jako ne-

⁷⁴ S. XLIX.

⁷⁵ Také Claudius propagoval obraz obnovené svobody, v jeho případě to ale neoviselo se spiknutími. V jeho době se poprvé objevuje spojení *libertas Augusta* (asi s odkazem na vysvobození z Caligulovy tyranie, podobně mince s legendou *ob cives servatos* z doby nástupu na trůn, RIC I, s. 118n., 122 – tytéž mince dal r. 37-38 razit i Gaius, RIC I rev.ed., s. 111); nápis z Kyziku, věnovaný Claudiovi jako *vin-d(ici) lib(ertatis)* (CIL III 7061 = ILS 217), je interpretován v souvislosti se zahraniční politikou (STYLOW 1972, s. 153). Problematika svobody v císařské propagandě je již uspokojivě zpracována, nebudu se jí tady proto dále podrobně věnovat. Z prací na toto téma: GARZÓN BLANCO 1994, s. 175-181; HAMMOND 1963, s. 93-113; WATSON 1973, s. 127n.

⁷⁶ CASS. DIO LVIII 12,6nn.

⁷⁷ CIL XI 4170 = ILS 157.

⁷⁸ Nápis je svědkem potlačení dalšího nepřítele Říma, M. Furia Camilla Scriboniana, jehož jméno odsud bylo odstraněno po jeho vzpouře proti Claudiovi r. 42.

⁷⁹ C[onservatori p[atriciae] [libertate res]tituta publi[ca] laetitia] (AE 1965, 113).

⁸⁰ Podobně nápis CIL XI 3872 = ILS 159 z r. 32/33 po Kr., věnovaný Tiberiovi jako *conservatori patriae pro salute et incolumitate eius*.

⁸¹ Ταῖς τε ὑπερβολαῖς καὶ καινότησι τῶν τιμῶν (CASS. DIO LVIII 12,7).

⁸² Přehled viz FREYBURGER 1978, s. 1418-1439; hl. od s. 1423 (nepočítá Galla za Augusta ani Pisona za Tiberia).

přítel Octaviana, a tím zároveň nepřítel státu⁸³ (poprvé se tu tedy setkáváme s myšlenkou, že nepřítel principa je i nepřitelem lidu/státu – třebaže Octavianus byl zatím jen triumvirem). Za Augustovy vlády jsou doloženy díky za C. Cornelia Galla (27 nebo 26 př. Kr.). Senát tehdy rozhodl, že po Gallově odsouzení bude obětovat – zde je zajímavé si všimnout, že k odhlasování došlo ještě před skončením Gallova procesu.⁸⁴ R. 23 nebo 22 př. Kr. Augustus schválil oběti jakoby na oslavu vítězství poté, co bylo potlačeno spiknutí Mureny a Caepiona⁸⁵ (oba odsouzeni kvěstii v nepřítomnosti, zabiti na útěku z Říma).⁸⁶

Za Tiberia byly senátem odhlasovány díky poprvé r. 16, po sebevraždě Libona Scribonia Drusa, kterou spáchal po obvinění z černé magie a *maiestas*,⁸⁷ a poté r. 20 po sebevraždě a odsouzení Cn. Pisona, protivníka Germanikova (poděkování/pochvala senátu Tiberiovi a jednotlivým členům císařské rodiny, jezdeckému stavu, vojákům a lidu).⁸⁸

Za Nerona byly děkované oběti (*supplicationes*) nařízeny i po údajném spiknutí Fausta Cornelia Sully a Rubellia Plauta r. 62, přesněji řečeno poté, co byli oba zabiti ve vyhnanství. Opět zde máme známý obraz císaře-ochránce státu: Tacitus říká, že se Nero „nepřiznal k jejich zavraždění“, ale v dopisu senátu se chvátil za udržování státu v bezpečí (*sibi incolumitatem rei publicae magna cura haberi*).⁸⁹ Jak císaři záleželo na zachování obrazu ochránce občanů před nepřáteli, dokazují i projevy vděku konané po zavraždění jeho matky Agrippiny Mladší, a to nejen ze strany Neronových přátel, ale i sená-

⁸³ CASS. DIO XLVIII 33,3; ROHR VIO 2000, s. 34-47.

⁸⁴ CASS. DIO LIII 23,7.

⁸⁵ CASS. DIO LIV 3,8.

⁸⁶ CASS. DIO LIV 3; VELL. II 91,2; SUET. *Aug.* 19,1 a 56,4; STRAB. *geogr.* XIV 5,4 670 C; BAUMAN 1970, s. 190; SYME 1993, s. 572nn.; ROHR VIO 2000, s. 286nn., 300nn., 345n., 357n.; další literatura SUETONIO – RAMONDETTI 2008, s. 382.

⁸⁷ Byly nařízeny suplikace, dary Iovovi, Martovi a Concordii, svátek v den Libonovy sebevraždy. TAC. *ann.* II 32; CASS. DIO LVII 15,5. K procesu CRAMER 1954, s. 101n.; BAUMAN 1974, s. 60n.

⁸⁸ Praktická ukázka oslavované všeobecné svornosti-*concordia* (TAC. *ann.* III 18,3; *SC de Cn. Pisonae patre* ř. 133-154; komentář ECK – CABALLOS – FERNÁNDEZ 1996, s. 298nn.). *SC* také vyjadřuje naději, že vojáci projevenou věrnost císařskému domu zachovají, neboť si jsou vědomi *salutem imperi nostri in eius domu positam esse* (ř. 162n.).

⁸⁹ TAC. *ann.* XIV 59,7.

tu, který nařídil suplikace.⁹⁰ K mimořádným obětem se přistoupilo rovněž po zavraždění Neronovy manželky Octavie.⁹¹ Stejně jako Claudiova žena Messalina byly i Neronova matka a manželka prezentovány jako osoby, u nichž vyšly najevo úmysly ohrozit stát.⁹²

Je zajímavé srovnat Neronovi podobný obraz obnovitele svobody a pořádku ve státě, konstruovaný Caligulou, s tím, jak reagoval na smrt zrádného občana Tiberius. Zatímco Caligula oslavil své vítězství nad spiknutím Aemilia Lepida zasvěcením tří mečů spiklenců (*gladii*) v chrámu Marta Ultora, Tiberius po sebevraždě Cn. Pisona odmítl návrh, aby byl postaven oltář Pomstě a zlatá socha v Martově chrámu, protože to se sluší jen po vítězství nad vnějšími nepřáteli.⁹³

Lid zajisté záchranu císaře oslavoval spontánně,⁹⁴ jak vidíme v pozdější době u císaře Commoda, jež trápila celá řada spiknutí.⁹⁵ Z Commodovy vlády, z let 191-192, pochází také řada zlatých a stříbrných ražeb s ochrannými božstvy (tzv. *Beschützerserie*),⁹⁶ které bývají spojovány s jednotlivými spiknutími, zmiňovanými Héródianem. Mince věnované *Serapidi Conservatori*

⁹⁰ TAC. *ann.* XIV 10,4; XIV 12,1. Po Neronově příchodu do Říma byly odstraňovány Agrippininy sochy (CASS. DIO LXI 16,1n.; 2^a, srov. ale LXI 16,3n.: na Agrippininu památku byly nařizeny oběti).

⁹¹ TAC. *ann.* XIV 64,5.

⁹² Messalina byla zabita spíše na popud propuštěnce Narcissa, Claudius by jí snad i odpustil (CASS. DIO LX 31,5; TAC. *ann.* XI 37; DOWLING 2009, s. 192n.); Claudius však už r. 42 odmítl, aby jí senát udělil titul Augusty (CASS. DIO LX 12,5). Octavia byla Neronem viněna ze snahy o převrat s pomocí praefekta loďstva (TAC. *ann.* XIV 63,1), Agrippinina vražda byla prezentována jako sebevražda, kterou se chtěla vyhnout trestu za spiklenceckou činnost (SUET. *Nero* 34,3; CROISILLE 1994, s. 68nn.; Agrippinino „spiknutí“ TAC. *ann.* XIII 19nn.).

⁹³ SUET. *Cal.* 24; TAC. *ann.* III 18. K tomu, jak Tiberius navazoval svou (mincovní) propagací mírnosti (*clementia* a *moderatio*) vůči občanům na Augusta, viz DOWLING 2009, s. 178.

⁹⁴ Srov. Tacitův sarkastický komentář ke slavnostním obětem (TAC. *ann.* XIV 64,3): *Quicumque casus temporum illorum nobis vel aliis auctoribus noscent, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes iussit princeps, totiens grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse.*

⁹⁵ Po odhalení a popravě dezertéra Materna se stala slavnost k počtě bohyně Kybelé příležitostí k oslavě císařovy záchraně (HERODIAN. I 10,7); při návratu do Říma po popravě *praefekta praetorio* Cleandra lid nadšeně Commoda vítal v průvodu (HERODIAN. I 13,7).

⁹⁶ RIC III, s. 395-397.

Augusti mohou souviset⁹⁷ s pádem *praefekta praetorio* M. Aurelia Cleandra r. 189/190, v němž svou roli hrála zásobovací krize.⁹⁸ Ražby s legendou *Iovi Optimo Maximo Sponsori Securitatis Augusti* a *Iovi Defensori Salutis Augusti* by mohly odrážet Héródianem popsanou příhodu z r. 185, kdy byl Commodus v cirku při agónu k počtě Iova Kapitolského zázračně varován jakýmsi filozofem před chystaným převratem *praefekta praetorio* Sex. Tigidia Perenna.⁹⁹ Mince s nápisem *Matri Deum Conservatrici Augusti* by pak mohly upomínat na Commodovo šťastné odhalení vražedného pokusu dezertéra Materna u příležitosti *Hilarií*, slavností na počest Velké Matky r. 187.¹⁰⁰ Čistě spekulativní je spojení prvního velkého spiknutí proti Commodovi, které vedla jeho sestra Lucilla r. 182/3,¹⁰¹ s mincemi typu *Marti Ultori Augusti*.¹⁰²

Martin Zimmermann, jenž se zabýval Héródianovým dílem, je skeptický k tomu, že by mince měly reagovat na čtyři konkrétní spiknutí, a že by tudíž mohly sloužit k potvrzení pravdivosti Héródianova narativu.¹⁰³ Jeho námitky jsou zajisté oprávněné; také se nedomnívám, že je správné snažit se s naprostou jistotou přiřadit k jednotlivým mincovním typům konkrétní spiknutí. Spojení je podle mého názoru možné nejen u Velké Matky, ale i Iova a Sarápidy, ale myslím, že není zamýšlené. Řada spíše v obecné rovině upomíná na základní fakt, který vyzdvihuje propaganda každého císaře nejen v souvislosti s potlačením opozice, tedy na to, že blaho římského státu závisí na blahu císaře. V Commodově případě se mince s tímto významem razí v hojně

⁹⁷ Ke Commodovým mincovním typům CHANTRAINE 1975, s. 1-31; KAISER RAISS 1980.

⁹⁸ Podle Héródianovy verze měl Cleander zadržovat obilí a následně poštvat na lid jezdeckou císařskou stráž (*equites singulares Augusti*; HERODIAN. I 13,1-4; CASS. DIO LXXII 13; HIST. AUG. *Comm.* 7,1n.).

⁹⁹ HERODIAN. I 9,2-5. Filozof byl upálen jako buřič, Perennovo spiknutí následně odhaleno, Perennis popraven spolu se synem/syny (HERODIAN. I 9,8nn.). Srov. CASS. DIO LXXIII 9; HIST. AUG. *Comm.* 6,1nn.

¹⁰⁰ HERODIAN. I 10. RIC III, s. 359, uvádí i spojitost s mincemi s *Hilaritas* a *Salus*. *Salus* se ovšem objevuje vedle *Providentiae* a *Iova Conservatora* už v l. 181-2, *Hilaritas* r. 183 (RIC III, s. 406-412). Za zmínku ale stojí ražba *Publica Felicitas* z doby Maternovy vzpoury (RIC III, s. 424).

¹⁰¹ Byla popravena ve vyhnanství (HERODIAN. I 8,3-8; CASS. DIO LXXII 4,5n; HIST. AUG. *Comm.* 4,4 a 5,7).

¹⁰² V té době nechybí ražby *Salus (Augusti)*, *Hilaritas*, *Providentia*, *Temporum felicitas* (RIC III, s. 408-417).

¹⁰³ ZIMMERMANN 1999, s. 119nn.

míře po celou dobu vlády (prameny svědčí o tom, že se Commodus neustále cítil – ať už oprávněně nebo ne – v ohrožení života), je to však již delší dobu obecný trend. Mince upomínající na starostlivou péči císaře o občany ve věcech vnitropolitických i zahraničních, a tím pádem na jeho zásadní význam pro římský stát (typy s personifikacemi *Salus*, *Securitas*, *Providentia*, *Liberitas/Liberalitas*,¹⁰⁴ *Fortuna*, *Felicitas* apod.) se ve větší míře začínají objevovat už v době občanských válek v l. 68-69 a za vlády Flaviovců.

Závěr

Nero se při potlačování Pisonova spiknutí snažil přinejmenším o zachování dojmu legality. Nevystupoval rozhodně jako *clemens princeps*, zvolil si pozici *ultora*, *vindika*. Svoje jednání se spiklenci prezentoval jako spravedlivé v duchu představy, že kdo se protíví principovi, ohrožuje stát, a je úkolem dobrého vládce proti takovým osobám zakročit, prokáže-li se jejich vina. Na jedné straně vystupoval jako držitel nejvyššího, územně neomezeného *imperia*, na straně druhé však stále ještě projevoval respekt k občanským právům obviněných: vedl soudní procesy s žalobci a výslechy, rozlišoval tresty podle míry viny, uděloval milost i usvědčeným spiklencům včetně vojáků, nedopouštěl se soudního násilí na občanech, při popravách povětšinou dbal na *dignitas* odsouzených. Z jeho jednání i (mincovní) propagandy plyne, že si nepřál, aby jej veřejnost vnímala jako neomezeného vládce, tyрана, ale aby v něm viděla císaře, který trestá po zásluze. To, jakým způsobem byly definovány císařské pravomoci a jak byla nastavena pravidla v soudnictví, mu udržování této „image“ umožňovalo.

Použité zkratky:

AE	<i>L'Année épigraphique</i>
CIL	<i>Corpus inscriptionum Latinarum</i>
ILS	<i>Inscriptiones Latinae selectae</i> , ed. DESSAU
PIR ²	<i>Prosopographia imperii Romani saec. I. II. III</i> , editio altera
RIC	<i>The Roman Imperial Coinage</i>
RIC rev.ed.	<i>The Roman Imperial Coinage</i> , revised edition

¹⁰⁴ K tomuto spojení viz STYLOW 1972, s. 58nn.

Prameny:

- Acta fratrum Arvalium quae supersunt*. Restituit et illustravit Wilhelm HENZEN. Berlin: G. Reimer 1874.
- CASSIO DIONE. *Storia romana*, volume quinto, *libri LII-LVI*. Introduzione Giovannella CRESCI MARRONE, traduzione Alessandro STROPPA, note Francesca ROHR VIO. Milano: Rizzoli 1998.
- CASSIO DIONE. *Storia romana*, volume sesto, *libri LVII-LXIII*. Introduzione Marta SORDI, traduzione Alessandro STROPPA, note Alessandro GALIMBERTI. Milano: Rizzoli 1998.
- Das Senatus Consultum de Cn. Pisone Patre*. Vyd. W. ECK, A. CABALLOS, F. FERNÁNDEZ. München: C. H. Beck 1996.
- Res gestae Divi Augusti*. Test, Translation and Commentary by Alison F. COOLEY. Cambridge: Cambridge University Press 2009.
- SUETONIO. *Le vite dei Cesari*, vol. I-II. A cura di Paola RAMONDETTI, traduzione Italo LANA. Torino: Unione tipografico-editrice Torinese 2008.

Sekundární literatura:

- BARRETT, Anthony A. *Caligola. L'ambiguità di un tiranno*. Traduzione Maria Pia LUNATI FIGURELLI. Milano: Mondadori 1992.
- BAUMAN, Richard A. *Crime and Punishment in Ancient Rome*. London – New York: Routledge 1996.
- BAUMAN, Richard A. *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*. Reprint. Johannesburg: Witwatersrand 1970.
- BAUMAN, Richard A. *Impietas in Principem*. München: C. H. Beck 1974.
- BLEICKEN, Jochen. *Senatsgericht und Kaisergericht. Eine Studie zur Entwicklung des Prozeßrechtes im frühen Prinzipat*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1962.
- BONANDINI, Alice. Inaudita parte altera: il giudizio in assenza dell'imputato da prassi giuridica a strumento retorico. *Athenaeum*, 2014, 102, 1, s. 79-103.
- BÖNISCH-MEYER, Sophia – WITSCHERL, Christian. Das epigraphische Image des Herrschers. In *Nero und Domitian. Mediale Diskurse der Herrscherepräsentation im Vergleich*. Vyd. Sophia BÖNISCH-MEYER – Lisa CORDES et al. Tübingen: Narr 2014.
- BRUNT, Peter A. Lex de Imperio Vespasiani. *Journal of Roman Studies*, 1977, 67, s. 95-116.
- CANFORA, Luciano. *La prima marcia su Roma*. Bari: Editori Laterza 2009.
- CANTARELLA, Eva. *I supplizi capitali in Grecia e a Roma*. Milano: Rizzoli 1991.

- CHANTRAINE, Heinrich. Zur Religionspolitik des Commodus im Spiegel seiner Münzen. *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte*, 1975, 70, s. 1-31.
- CRAMER, Frederick H. *Astrology in Roman Law and Politics*. Philadelphia: The American Philosophical Society 1954.
- CROISILLE, Jean-Michel. *Néron a tué Agrippine*. Bruxelles: Editions Complexe 1994.
- DELMAIRE, Roland. Flavius Aetius, delatorum inimicissimus, uindex libertatis, pudoris ultor (CIL VI 41389). *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 2008, 166, s. 291-4.
- DOWLING, Melissa Barden. *Clemency and Cruelty in the Roman World*. Ann Arbor: University of Michigan Press 2009.
- DROGULA, Fred. Imperium, Potestas, and the Pomerium in the Roman Republic. *Historia*, 2007, 56, 4, s. 419-452.
- ECK, Werner. The Emperor and His Advisers. In *Cambridge Ancient History*, Second Edition, Vol. XI. Reprint. Cambridge: University Press 2007, s. 195-213.
- ERMANN, Joachim. Ius gladii. Gedanken zu seiner rechtshistorischen Entwicklung. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung*, 2001, 118, s. 365-377.
- FANIZZA, Lucia. *L'Amministrazione della giustizia nel principato: aspetti, problemi*. Roma: L'Erma di Bretschneider 1999.
- FREYBURGER, Gérard. La supplication d'action de grâces sous le Haut-Empire. In *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, Bd. 16, Tbd. 2. Vyd. H. TEMPORINI – W. HAASE. Berlin: De Gruyter 1978, s. 1418-1439.
- GARNSEY, Peter. *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*. Oxford: Clarendon Press 1970.
- GARZÓN BLANCO, José Antonio. Los conceptos de libertas, pax y securitas en la propaganda imperial romana. In *Actas del VIII congreso español de estudios clásicos*, Madrid, 23-28 de septiembre de 1991, vol. III. Madrid: Ediclás 1994, s. 175-181.
- GASCOU, Jacques. *Suétone historien*. Rome: École française de Rome 1984.
- GIUFFRÈ, Vincenzo. *La „repressione criminale“ nell'esperienza romana*. 5a ed. Napoli: Jovene 1998.
- HAMMOND, Mason. *The Augustan Principate. In Theory and Practice During the Julio-Claudian Period*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1933.

- HAMMOND, Mason. *Res olim dissociabiles: Principatus ac Libertas. Liberty under the Early Roman Empire. Harvard Studies in Classical Philology*, 1963, 67, s. 93-113.
- HUSS, Werner. *Die Propaganda Neros. L'antiquité classique*, 1978, 47, 1, s. 129-148.
- JONES, Arnold Hugh Martin. *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*. Vyd. John CROOK. Oxford: Basil Blackwell 1972.
- KAISER RAISS, Maria Regina. *Die Stadtrömische Münzprägung während der Alleinherrschaft des Commodus*. Frankfurt: Numismat. Verl. Schulthen 1980.
- KRÁL, Josef. *Státní zřízení římské*. Upravil a vydal Vladimír GROH. Praha: JKF 1921.
- LIEBS, Detlef. *Das ius gladii der römischen Provinzgouverneure in der Kaiserzeit. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 1981, 43, s. 217-223.
- MELOUNOVÁ, Markéta. *Severitas and Clementia in Punishing the Crimen Maiestatis from Principate to Dominate. Graeco-Latina Brunensia*, 2013, 18, 1, s. 149-158.
- NIBBY, Antonio. *Degli Orti Serviliani, dissertazione*. Roma: Rev. Camera Apostolica 1835.
- NOE', Eralda. *Commento storico a Cassio Dione LIII*. Como: Edizioni New Press 1994.
- PABST, Angela. *Comitia imperii. Ideelle Grundlagen des römischen Kaiser-tums*. Darmstadt: WBG 1997.
- PLATNER, Samuel Ball. *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*. Oxford: University Press 1929.
- RAAFLAUB, Kurt A. – SAMONS II, Loren J. *Opposition to Augustus. In Between Republic and Empire. Interpretations of Augustus and His Principate*. Vyd. K. A. RAAFLAUB – M. TOHER. Berkeley: University of California Press 1990.
- RANKOV, Boris. *The Praetorian Guard*. Reprint. Oxford: Osprey 1995.
- RIVIÈRE, Yann. *Le cachot et les fers. Détention et coercition à Rome*. Paris: Belin 2004.
- ROGERS, R. S. A Tacitean Pattern in Narrating Treason-Trials. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 1952, 83, s. 279-311.
- ROHR VIO, Francesca. *Le voci del dissenso. Ottaviano Augusto e i suoi oppositori*. Padova: Il Poligrafo 2000.
- RUDICH, Vasily. *Political Dissidence under Nero. The Price of Dissimulation*. London – New York: Routledge 1993.

- SANTALUCIA, Bernardo. *Diritto e processo penale nell'antica Roma*. Milano: Giuffrè 1989.
- STINI, Frank. *Plenum exiliis mare. Untersuchungen zum Exil in der römischen Kaiserzeit*. Stuttgart: F. Steiner 2011.
- STYLOW, Armin U. *Libertas und Liberalitas. Untersuchungen zur innenpolitischen Propaganda der Römer, Dissertation*. München: W. Blasaditsch 1972.
- SYME, Ronald. *Aristocrazia augustea. Le grandi famiglie gentilizie dalla repubblica al principato*. Trad. Carmen DELL' AVERSANO. Milano: Rizzoli 1993.
- VITTINGHOFF, Friedrich. *Staatsfeind in der römischen Kaiserzeit. Untersuchungen zur damnatio memoriae*. Berlin: Junker und Dünnhaupt 1936.
- WALSER, Gerold. Der Kaiser als Vindex libertatis. *Historia*, 1955, 4, 2/3, s. 353-367.
- WATSON, Alan. Vespasian: adsertor Libertatis Publicae. *The Classical Review*, 1973, 23, 2, s. 127-128.
- ZIMMERMANN, Martin. *Kaiser und Ereignis. Studien zum Geschichtswerk Herodians*. München: C. H. Beck 1999.

Mgr. et Mgr. Markéta Melounová, Ph.D., Ústav klasických studií, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Arna Nováka 1, Brno, 602 00
marmel@mail.muni.cz